

İNANÇ-MEKÂN İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA CEMEVLERİNİN KORUNMASI: MALATYA ARAPGİR ONAR KÖYÜ CEMEVLERİ*

Conservation Of Djemevies Within The Context Of Faith-Space Relationship:
Malatya Arapgir Onar Village's Djemevies

Tuba Nur OLGUN**

Nihal Arda AKYILDIZ***

Öz

İnanç, geçmişten günümüze uzanan süreçte insanların en temel ihtiyaçlarından/içgüdülerinden biri olmuştur. Tarih boyunca pek çok toplum, inanç dinamiklerini geliştirerek; kutsal inanç sistemlerini ve ritüellerini inşa edegelmiştir. Bu bağlamda kutsal inanç sistemlerinin temelini oluşturan Tanrı'ya yaklaşma yolu, bazı dini sistemler içinde ritüelleri gerçekleştirilmede ihtiyaç duyulan özgün mekânların tasarlanmasına neden olmuştur. Kadim geçmişle pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Anadolu topraklarında da birçok dine, mezhebe ve tarikata ait izler, yapılar ve semboller bulmak mümkündür. Bu bağlamda Anadolu kültüründe canlı ve etkin unsurlarıyla göze çarpan Alevi kültür ve inancı ile birlikte kendine has kutsal mekânları da tarihsel, politik ve kültürel açılarından pek çok bilimsel çalışmanın konusu olmuştur. Alevi geleneğinde sosyo-kültürel dayanışma ve yardımlaşma sistemine destek sunma misyonunun yanı sıra dini etkinliklere (niyaz, halka namazı, kurban, semah vb.) de ev sahipliği yapan cemevleri, Alevi inanç ve ibadetinde önemli yer tutmaktadır. Buradan hareketle çalışmanın amacı, cemevi yapılarının Alevi kültüründeki değerini kutsal dini mekânlar bağlamında ele almak ve bu yapıların korunmasının gerekliliğine dikkati çekmektir. Çalışma dini yapıların korunması kapsamında konuyu irdelemek üzere seçilen Malatya İli, Arapgir ilçesinde bulunan Onar kırsal yerleşim alanındaki, özgün işlevi zaviye olan ancak cemevi olarak yeniden işlevlendirilen iki geleneksel yapının özgün mekânsal değerini literatür araştırmaları ve alan araştırmalarıyla birlikte sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Dini Yapılar, İnanç Mekânları, Cemevi, Koruma, Malatya, Arapgir.

Abstract

Faith has been one of the most basic needs/instincts of people in the progression from past to present. Throughout history, many societies have developed their belief dynamics; has built their sacred belief systems and rituals. In this context, the way of approaching God, which forms the basis of sacred belief systems, has led to the design of unique spaces needed to perform rituals in some religious systems. It is possible to find traces, structures and symbols of many religions and sects in Anatolia, which has hosted many civilizations with its ancient past. In this context, Alevi culture and belief, which stands out with its lively and active elements in Anatolian culture, and its unique sacred places have been the subject of many scientific studies in terms of historical, political and cultural aspects. In the Alevi tradition, djemevies, which host religious events (supplication, Public ring prayer, sacrifice, semah, etc.) as well as supporting the socio-cultural solidarity system, have an important place in Alevi belief and worship. From this point of view, the aim of the study is to consider the value of djemevi structures in Alevi culture in the context of sacred religious places and to draw

* Geliş Tarihi: 30.07.2021, Kabul Tarihi: 15.11.2021. DOI: 10.34189/hbv.100.031

** Araş. Gör. Dr. Fırat Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, tnbaz@firat.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5654-0020>

*** Dr. Öğr. Üyesi, Balıkesir Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, nihalaradaakyildiz06@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1948-188X>

attention to the necessity of conserving these structures. The study aims to present the original spatial value of two traditional structures, whose original function was a dervish lodge, but which were re-functionalized as a djemevi, in the rural settlement area of Onar, located in the Arapgir district of Malatya province, which was selected to examine the subject within the scope of the conservation of religious buildings, together with literature research and field studies.

Keywords: Religious Buildings, Places of Belief, Djemevi, Conservation, Malatya, Arapgir.

1. Giriş

İnanışlar ve buna yönelik ritüeller, her topluluğun sahip olduğu, kendine özgü din algısı içindeki bilinçaltı çerçevesinde gelişmiş ve şekillenmiştir. Kadim dönem kültürlerindeki bireyle günümüz modern insanını birbirlerinden ayıran temel fark, gündelik yaşamın belli bir kutsallık içinde yaşanıyor olmasıdır (Eliade, 2003: 53). Dinler tarihinin ustası olarak kabul edilen Mircea Eliade'ye göre dinler tarihinin asıl görevi, inanan insan yani Homo Religiosus davranışlarının zihinsel evrenini analiz etmenin yanı sıra başkaları için de konunun daha derinlemesine aydınlatılmasıdır (Eliade, 2017: 143). Eliade, Dinler Tarihine Giriş kitabında en sadesinden en gelişmişine kadar tüm dinler tarihinin, hiyerofanilerin yani “kutsalın tezahürünün tarihi” olduğunu vurgulamaktadır (Eliade, 2003). Hiyerofani kavramı, Grekçe hiero (kutsal) ve phanein (göstermek) kelimelerinden türetilmiştir (Rennie, 1996: 7). Buradan hareketle tüm dinlerin temelinde yer alan kutsal kavramı beraberinde kutsal mekân kavramını da gündeme taşımıştır. Mekân, temelde toplumsal ilişkilerin ürünü olarak, bu ilişkiler içerisinde tarih barındırarak yeniden üretilmeye devam etmektedir ve aslında “her toplumsal mekân pek çok açıdan yaşanan sürecin sonucunda oluşarak güncel de katkı sağlamaktadır” (Lefebvre, 1991: 110). Dindar insan için varoluşsal bir değere sahip olan bu mekânlar, kutsal mekân kavramının çeşitli dinlerdeki sembolik tezahürünün ve tapınma eyleminin dini mimari eserlere yansımaları olarak da farklı şekillere bürünmüştür.

Türkler gibi konar-göçer hayat tarzını benimseyen toplumlarda, tapınma ve din algısı da gündelik yaşam çerçevesinde gelişmeye devam etmiştir. Doğayla uyum içinde olma ve her şeyin sürekli hareket halinde olması (Yıldırım, 2018: 51) gibi temel özelliklerle birlikte tapınma ritüelleri ve ibadet biçimleri de şekillenmiştir. Kullanıcılar kendi sosyo-kültürel, dini ve etnik yapılarına koşut biçimde mekânı şekillendirirken özgün ayin ve ritüelleriyle de ibadet yapısının sembol değerlerini yaratmaktadırlar. İnanç mekânlarının temsil gücünü arttıran manevi ruh da bu mekânsal düzlemde hayat bulmakta ve tecrübe eden kişi tarafından tanımlanmasını da kolaylaştırmaktadır.

İnanç ritüellerinin gelişmesi ile ortaya çıkan ve mekânsal sınırlılıklarıyla pek çok kültür tarafından benimsenen dini yapılar, sahip oldukları tarihsel arka plan ve somut olmayan değerlerle mimarlık disiplini içinde büyük önem taşımaktadırlar. Geçmişte ve günümüzde pek çok yerleşimin, dini yapıların çevresinde şekillenmesi; bu yapıların, yerleşim alanlarının merkezi noktalarında tanımlayıcı birer referans noktası niteliği taşıması ve genellikle anıtsal nitelikteki özgün mimari özellikleriyle

dini işlevli yapılar, mimari koruma ve sürdürülebilirlik bağlamında da öne çıkmaktadır.

Mimarlıkta koruma çalışmaları, mütevazı ya da anıtsal nitelikte olması fark etmeksizin; özgün niteliklere sahip olan ve korunmaya değer özellikleri bulunan tüm dini yapıları kapsamaktadır. Bu anlamda yaygın olan sinagog, kilise ve cami gibi yapıların yanı sıra Anadolu’da sıkça rastlanan cemevleri de özgün niteliklerine göre koruma çalışmalarının konusu olabilmektedir. Alevilik öğretisinin ve kadim bir kültürün ürünleri olarak tarihi cemevi yapıları, koruma bağlamında pek çok veriyi bünyelerinde barındırmaktadır. Çalışma bu açıdan ele alınmış ve Malatya Arapgir’e bağlı Onar kırsal yerleşimindeki Büyük Ocak Cem Evi (Şeyh Hasan Onar Zaviyesi) ve Şeyh Bahşiş Cem Evi (Küçük Ocak Zaviyesi)’nin incelenmesine odaklanılmıştır. Bu iki tarihi yapının, içinde buldukları yerleşime getirilerinin yanında mimari/mekânsal özgün değerleriyle de analiz edilmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda alan araştırmaları ve konu ile ilgili literatür taramalarını içeren çalışmanın, kutsal dini yapıların; özellikle tarihi cemevlerinin özgünlüğüne ve korunmasına önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

2. İnanç-Mekân İlişkisinin İrdelenmesi

İletişim ve bilişimin 20. yüzyılda giderek artması, görsel unsur ve sembollerin de temsil değerini arttırmış bu da mekân tasarımından hayat bulan mimarlığın sık kullandığı anlatım ve iletim aracı olarak kabul görmüştür. Mekân tasarımları, kullanıcılarına ve izleyicilerine renk/doku/biçim, doluluk/boşluk ve benzeri mimari sinyaller vermektedir. Bu işaret ve semboller toplumsal anlamda yaşayış biçimine, zamanın ruhuna, gelenek-göreneklere, kültüre ve inançlara ve toplumsal belleğe uygun bilgiyi de kapsamaktadır. Kullanıcılarına uygun bilgi, ruh ve kullanım değeri sunan tüm mekânlar, başarıyla tasarlanmış olarak kabul edilir. Bunun en iyi örnekleri pratik mekânın kullanım değeriyle ölçülmesi sayesinde ortaya çıkmaktadır ve bu durum, en sık biçimde dini kutsal mekânlarda göze çarpmaktadır.

Lefebvre Mekânın Üretimi adlı eserinde dinsel mekânı, “mutlak mekân” kavramı üzerinden açıklamaktadır. Bahsi geçen mekânın dinsel mekân olduğundan ve dini pratiklerin yapıldığı bir mekânı kastettiğinden bahsetmektedir (Lefebvre, 2014: 181). Dinsel pratikler aracılığıyla yüklenen anlamlar bazen ortaklaşır bazen de farklılaşır mekân düzlemlerini yaratmaktadır. Ortaklıkları nedeniyle aynı tasarlanmış mekân kullanılabilirken farklılıklarıyla da aynı düzlemde kendi mekânlarını üretebilmektedirler (Yücesoy, 2017: 6). Diferansiyel mekân olarak da kabul gören bu düzlemler, mekânın kullanıcılarının/sakinlerinin sessiz ve pasif olmadığı, aksine aktif ve katılımcı oldukları; kendi istek ve arzularına göre mekânı, kendilerine mal edebildikleri bir mekân türü olarak da tanımlamayı mümkün kılmaktadır (Milgrom, 2008: 275). Bu çok yönlü kullanım toplumların kültürel, sosyal, etnik ve dini yapılarına göre ibadet mekânlarını şekillendirmiş ve sembol değerler kazandırmıştır.

İbadet mekânları, kişinin veya bir grup insanın Tanrı'ya yaklaşma ritüeli olarak kullanıldığı ayinlere zemin olması açısından; farklı dinlerde, farklı özgünlüklerle karşımıza çıkmaktadır. Farsça kökenli “âyin” kelimesi ya da daha geniş kapsamlı kavramıyla “ritüel” genellikle önceden belirlenmiş bazı kurallara göre icra edilen dinî törenleri temsil etmektedir. Ritüel sözcüğü Türkçe'ye Fransızcadan geçmiş bir sözcük olup batı dillerinde de belirli kurallara göre icra edilen bazen de dinî olmayan farklı içerikli resmî törenler anlamını içeren yönüyle kullanılmıştır. Ayinlerde çoğunlukla ilahî kavramlardan ve sembollerden faydalanılırken bazı dinlere has tapınaklardaki ayinlerde ise özel giysiler ve farklı makyajlarla bu seremoni icra edilebilmekteydi. Ayin kavramı yanlış bir kavram olarak genellikle Hristiyanlığa atfedilirken geniş kapsamlı anlamıyla hemen her dinde karşılık bulan dini ve ruhani bir eylem olmuştur. Anadolu Türk Tasavvuf istilahatında bile kullanım değeri mevcut olan ayin organizasyonuna “Mevlevî Âyin-i Şerîfi” örnek olarak vermek mümkündür (URL-2).

Türkiye’de, Sünnî Müslüman cemaatlerinden sonraki en kalabalık inanç gruplarından birinin Alevi topluluğu olduğu bilinmektedir. Alevilere ait inanç şekilleri ve yaşam biçimlerinin kültürleriyle olan bağlantısı pek çok bilimsel araştırmaya konu olmuştur. İslami grupların aksine bu toplulukların, izole olarak sürdürdükleri sosyal yaşamları yanında inanç ve ibadetlerindeki farklılıklar da onları incelemeye değer bir grup haline getirmiştir. Kutsal metinleri yorumlama ve yaşama biçimleri, kendilerine özgü ritüel uygulamaları; bu grupları daima farklı kılan unsurların başında gelmiştir. Alevi inanışları ve ritüelleri birbirinden farklı toplulukları tanımlamada kullanılan bir üst kavram olarak kabul edilmiştir (Bruissien, 2000: 117). Hz. Ali soyundan gelen ve geleneksel İslam’dan yapısal ve pratik bağlamda oldukça farklı bir inanışa sahip olan Alevilik (Bozkurt, 2000: 1), çoğunlukla sözlü aktarılan inanç ve erkânın Ali’den gelen ve On İki İmam’a olan bağlılıkları bakımından kendine özgü Hak Muhammet Ali yol ve erkânı olarak kabul edilmesini sağlamıştır (Schüler, 2002: 159). Bu anlamda Alevilik inancı ve beraberinde getirdiği mekânlar da incelemeye değer olan özgün nitelikleriyle öne çıkmaktadır.

2.1. Tarihsel Süreçte İnanç-Mekân İlişkisi

Kutsal mekânlar, insan müdahalesi dışındaki etkilerle gelişen alanlar olduğundan bulunduğu yerleşimlerdeki maddi ve manevi unsurlarıyla farklılıklar göstermektedir. Bu nedenledir ki ilk kutsal yerler ve mekânlar insan eliyle yapılmayıp tarih öncesi devirlerde doğal mekânın bir parçası veya doğal varlıklardan oluşmuştur. Bu doğal oluşum (ormanın derinlikleri, dağların zirveleri, bir kaya etrafı vb.) alanları, kutsallaştırılarak tapınma mekânı haline getirilmiştir. İnsanoğlunun yerleşik düzene geçtiği dönemden itibaren tek tek ya da topluluklarca belli yerlerde ve zamanlarda açık/kapalı alanlar, tapınma noktası olarak kullanılmıştır (Ülger, 2013: 32). Kutsal dinlerdeki ritüelleri ifade eden tapınma eylemi, bireylerce/topluluklarca; tanrılara, yüce varlıklara, atalara, ölümlere, efsane kahramanlarına; kutsal olarak (hayvan, bitkilere) nitelenen varlıklara; doğal (güneş, ay, yıldız, su, ateş, taş vb.) öğelere karşı

inanç ve bağlılık göstermek üzere yapılan davranışların tümü olarak ele alınmaktadır (URL-1, TDK Sözlüğü). Tapınma eyleminin mekânsal düzlemde varlığını ilan ettiği kutsal mabed ve ibadethaneler ise Dinlerde Mabed ve İbadet adlı eserde Güç (2011) tarafından belli fonksiyonlarıyla ele alınmıştır:

Merkezi görev yapma niteliğiyle mabed; toplu olarak yaşayan insan grupları için fiziki dayanıklılık, güvenilirlik ve manevi güçle birlikte tıpkı dünya merkezi olma görevini temsil eder.

Mikrokozmoz olma kapasitesiyle mabed; yüksek yerlerde konumlandırılarak makrokozmozun olabildiğince tapınakların içine sığdırılma fikrinin fiziki imkânsızlığından dolayı mimari kompozisyonlarla sembolleştirilen düzenlemelerden dayanak alır. Böylece tapınaklar kâinatın birer küçük sembolü olarak kabul edilir.

Tanrıyla iletişim kurma ve buluşma yeri olarak mabed; içinde barındırdığı pek çok kutsal obje ve sembolle birlikte tapınaklar, aslında ilahi olanla dünyevi olanın kesişme noktası olarak kabul görür.

Tanrının aşkın değeriyle mabed ise Tanrının her yerde, hazır ve nazır olduğunu gösteren bir yer olarak kabul gören mabedlerdir.

Tek tanrılı dinlerden Musevilik'te sinagog, Hristiyanlık'ta kilise ve İslamiyet'te caminin tapınma ve ibadet yeri olarak kabulündeki mekânsal pratikler evrensel olarak kabul görmüştür. İslamiyet'te tasavvuf ve buna bağlı tarikat yapılarında da mekânsal farklılıklar yer almaktadır, örneğin; Mevlevilik için semahaneler ne denli önemliyse Alevilik-Bektaşılık için de cemevleri o denli kutsal mekânlar olarak kabul edilmektedir.

Alevi kültüründe, birlikte yapılan tapınmaya verilen “cem” adı, Arapça'da bir araya gelme anlamındadır. Kavramın asıl amacı, insan ilişkilerini toplumsal bir duruşla kusursuzlaştırmayı ve kişiyi olgunlaştırmayı hedefleyen inanç izinden temel alır. Bu özgün amaç; mekânın mimari yapısına, sembol değerlerine, plan sistemine ve ruhuna da aynı şekilde yansıtılmıştır. Cemevleri, aslında buldukları yerleşim alanında Alevilerin görünürlüğü ve öznelerin birbirleriyle karşılaşmalarını sağlayan mekânsal bir işleve sahiptir. Diğer yandan Sünni tahayyüldeki yanlış algıları yok etmede de önemli bir araç olan cemevleri, herkese açık olan mekânsal düzlemlerle cem erkânı, cemlerine katılan Sünniler ve diğer Alevi ritüelleriyle de tanışmaya vesile olmaktadır (Es, 2006: 9). Cemevleri bu bağlamda hem Foucault'nun hem de Lefebvre'nin heterotopya tanımlaması üzerinden okunması mümkün olan mekânlardır. Heterotopya, burada düzen dışı olarak görülen grupların yani “öteki”lerin mekânları olarak kabul edilmektedir (Yücesoy, 2017: 4). Bu anlamda cemevleri, Lefebvre'nin diferansiyel mekân kavramıyla da örtüşen ve incelenebilen mekânlar olmuştur. Borden'ın yaptığı önemli bir eklemeye de daha doğru tasvir edilmeyi mümkün kılan mekânsal bir açılım kazanmıştır. Borden diferansiyel mekânın, belli saatler için

uygulanabilir olduğunu ve kullanılabilir bir taktik olarak diferansiyel mekânın, var olan sistemi tamamen ortadan kaldıramayacağını; aynı zamanda da belirli saatlerde var olacağını kabul etmektedir (Leary, 2012: 4). Bu bağlamda Aleviliğin ibadethane olarak kabul ettiği cemevlerini, daimi mekân temsili ve Alevi inanç pratikleriyle şekillenmiş kamusal alanlar olarak kabul etmek uygun olmaktadır.

Cemevleri, ibadethane olmanın ötesinde farklı fonksiyonlarla da kullanılan mekânlar olmuştur. Özellikle Alevilerin ibadet pratikleri vasıtasıyla aralarında kurdukları sosyal ve kültürel ilişkinin, mekânı büyük bir sosyalleşme mekanizmasına dönüştürdüğünü gösteren önemli bir platform olarak kabul edilmektedir. 1950'lerden sonra artan kentsel göç ve modernleşme süreciyle kırsal yerleşim alanlarında faaliyetlerini zor da olsa sürdürmek durumunda olan bu kamusal alanlar birçok farklı etkinliğin yaşatıldığı dini ve sosyo-kültürel mekânlar olarak hâlâ kullanılmaya devam etmektedir.

2.2. İnanca Yönelik Mekânların Korunması

Koruma kavramı, öncelikle anıt yapıların gelecek nesillere aktarılması vurgusuyla ortaya çıkmış ve gelişmiştir (Ahunbay, 2004: 3). Bu anlayış zamanla, mütevazı yapıların ve halk mimarisinin korunması gerekliliğiyle birlikte farklı bir yönde şekillense de anıt yapıların korunması gerektiğine dair anlayış, günümüze ulaşan süreçte hiçbir zaman önemini yitirmemiştir. İnanca yönelik yapılar/ibadet yapıları da mimarlıkta koruma disiplini için önemli çalışma alanlarının başında gelmiştir.

Türkiye’de kutsal ibadet yapılarını da içeren taşınmaz eserler, kültür varlıkları kapsamında yer almaktadır. 1983 yılında yürürlüğe giren 5226 sayılı Kanun ile değişik 2863 sayılı “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası”, bu kapsamda kültür varlıklarına ilişkin koruma kurallarını ortaya koymaktadır. Geçmiş dönemlerde arkeolojik kalıntılarla salt büyük ölçekli cami, han, hamam, medrese gibi yapıları kapsayan kültür varlıkları, Türkiye’nin de kabul ettiği Venedik Tüzüğü’ne göre “anıt” sözcüğüyle tanımlanmaktadır. 1960’lı yıllardan sonra tüm dünyada korumaya yönelik kuramsal yaklaşımlara paralel olarak gelişen kavram, değişime uğrayarak salt anıtsal yapıları değil, küçük ölçekli yapılar, bunların oluşturduğu çevre ve taşınır/taşınmaz değerleri içererek bunları da “kültürel miras” olarak kabul etmiştir. 1975 yılında yayımlanan Amsterdam Bildirgesi de bu geniş tanıma koruyarak mimari ürünlere de “mimari miras” sözcüğü eklemiş ve kavramı daha geniş bir yelpazeye oturtmuştur. Bu yelpazenin somut kültürel miras değerlerini koruma amacı taşıyan kanun olan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun 3. maddesinde; “tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya sualtındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklardır” şeklindeki tanıma yer verilmiştir. Kanunda somut kültürel mirasın taşınmaz kültür varlıkları; tek yapılar, yapı grupları ve korunması gereken çevreler olarak üç ana başlıkla ölçeklendirilmiştir. Bunlardan arkeolojik kültür varlıkları başlığıyla kabul edilen anıtsal ve dini yapılar, yaşadığımız bölgede daha

önce var olan uygarlıkların, günümüz kültürünün oluşumundaki değeri açısından tartışılmaz bir önemde kabul edilmiştir. Anadolu toprakları farklı kültür, din ve etnik grupların ortak yaşam koşullarını farklılıklarına rağmen en uygun ve uyumlu biçimde birliktelik oluşturabilen ender ortamlar sağlamıştır. Bu topraklardaki her dini yapı/ ibadet mekânı; eğer belirtilen belgesel niteliklere sahip ise korumaya değer kültür varlığı tanımı içinde yer almıştır (Emre, 2017: 7).

Kültürel mirasın korunmasında “bulunduğu şekilde ve en az müdahaleyle koruma” kavramı sık kullanılan bir yaklaşımdır. Koruma müdahalelerinin ana çerçevesini, özgün yapı özelliklerinin değiştirilmemesi, yapıya zarar vermeyen nitelikte olan önceki bozulmaların karakterlerinin örtülmemesi ve tartışmaya neden olmayacak restorasyon/yenileme uygulamaları oluşturmaktadır (Çelebioğlu, 2008; Kaytan, 2014: 115). Bu alanda dikkate alınması gereken uluslararası ve ulusal düzeyde kabul görmüş sözleşme, tüzük ve yönetmelikler, Venedik Tüzüğü ve Amsterdam Bildirgesi'nin yanı sıra Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü, Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü, Washington Tüzüğü, Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi, Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi ve yerel nitelikteki pek çok yasal çalışmalardan oluşmaktadır (URL 3, URL 4, URL 5). Tüm bu yasa ve tüzüklerin bulunduğu ortak paydada, anıt eserler olarak ibadet mekânlarına ve inanç sistemlerine hizmet eden yapıların önemi vurgulanmakta ve korunmalarının gerekliliği öne sürülmektedir. Bu anlamda çalışma alanı olarak seçilen Malatya Arapgir Onar kırsal yerleşiminde bulunan dini yapılar olan cemevleri de ele alınan yasal çalışmalar kapsamında incelemeye değer nitelikleri bünyelerinde barındırmaktadır.

3. Malatya/Arapgir Onar Köyü Cemevleri (Zaviyeleri)

Anadolu'da, Perslerin yapmış olduğu seferlerde Fırat Nehri'nin geçişe uygun bölgeleri oldukça büyük önem kazanmış (Mellink, 1988: 232); bu anlamda Malatya ve yakın çevresi de jeopolitik konumundan dolayı bu dönemlerde önemli bir merkez haline gelmiştir. Yerleşim alanı, önce Persler tarafından Kapadokya Satraplığına bağlanmış daha sonra Romalıların Anadolu'da idari düzenlemeler yaptığı M.Ö. 69 yıllarında da Roma topraklarına dâhil edilmiştir (Özsait, 1982: 365). M.Ö. 395 yılından sonra Doğu Roma İmparatorluğu sınırlarında yer alan yerleşim alanı, sonrasında hizmet ettiği Bizans döneminde de önemini sürdürmüştür. Bölge, M.Ö. 659 yılında İslam hâkimiyetine girene kadar Bizans devletinin doğudaki önemli bir üssü olarak hem içerideki din ve mezhep çatışmalarında hem de Sasanilerle yapılan mücadelelerde Bizans ordularının konakladığı önemli bir merkez olarak görev yapmıştır (Özman, 2016: 2). Bu bağlamda tarih öncesi ve tarihi devirlerdeki önemi nedeniyle Malatya ve çevresi pek çok bilimsel araştırmanın da konusu olmuştur.

Çalışma alanı olan, Malatya'nın kuzey bölümünde yer alan Arapgir adlı ilçe; Erzincan, Elazığ ve Sivas illeriyle komşu durumdadır. Yerleşim, Arapgir Çayı kenarında ve denizden 1200 m. yükseklikte kurulmuştur. Türkler tarafından Arapgir

veya Arapkir olarak anılan bu alan, Bizans kaynaklarında ise Arabrakes olarak adlandırılmıştır (Halaçoğlu, 1991: 328; Ostrogorsky, 1986: 221; Şancı, 2021: 267).

Arapgir ilçesine 15 km mesafede bulunan Onar kırsal yerleşimi, ana yolun 5 km doğusunda yer almakta olup Malatya'ya da 100 km uzaklıktadır (Şekil 1, Şekil 2). Malatya'nın 6360 sayılı kanunla büyükşehir olarak kabul edilmesinin ardından köy statüsünden çıkararak mahalle olarak nitelendirilen Onar'ın eskiçağ tarihiyle ilgili ayrıntılı bilgi bulunmamasıyla birlikte, Roma dönemine kadar Malatya ile paralel biçimde gelişen bir tarihi geçmişe sahip olması muhtemel görülmektedir (URL 6; Özman, 2016: 1). Yerleşim, adını köyün kurucusu olan Şeyh Hasan Onar'dan almıştır (Sis ve Çeçen, 2016: 414). Anadolu kültürünün canlı ve etkin bir unsuru olan Alevi kültür ve inanışlarıyla öne çıkan bu alanda, kadim geleneklerin yaşatıldığı “Büyük Ocak Cemevi (Şeyh Hasan Onar Zaviyesi)” ile “Şeyh Bahşiş Cemevi (Küçük Ocak Zaviyesi)” adında iki önemli dini yapı bulunmaktadır.

Şekil 1: Malatya, Arapgir ve Onar kırsal yerleşiminin haritadaki konumu (URL 7 ve URL 8'den yararlanılarak hazırlanmıştır).

Şekil 2: Onar kırsal yerleşiminin genel görünümü (URL 9).

Kırsal yerleşim alanında yer alan pek çok ibadet yapısında olduğu gibi Onar'da bulunan iki cemevinin (zaviyenin) de dini ayin mekânı olduklarını gösterecek bir işaret taşımadıklarından bahsetmek mümkündür. Söz konusu yapılar, birçok nitelik açısından, sahip oldukları mekânların özel amaçla da kullanılabilirdiğini göstermektedir. Özgün durumları kesin olarak bilinmese de 17. yüzyılda yapıldığı ileri sürülen yapıların vakfiyesinde, 1224 tarihine ait olduklarını yazan bilgiler de bulunmaktadır. Ancak eldeki verilerle yapıların bulunduğu iki mekânın da 13. yüzyıl zaviyesine ait olduğunu kesinleştirmenin yetersiz olduğu kabul edilmektedir (Kaygusuz, 1983: 29). Yöre halkıyla yapılan kişisel görüşmeler, yapıların çok uzun bir süredir cemevi olarak kullanıldığını, en az kuşaklar boyunca cemevi olarak ibadete ev sahipliği yaptığını göstermiştir (Ünal, 2021). Bu bağlamda her iki yapının da oldukça köklü bir tarihe sahip olduğu ve incelemeye değer nitelikler taşıdığını belirtmek mümkündür.

Onar Köyü'nde bulunan cemevi yapılarının özgün işlevini irdelemek açısından zaviye yapıları ile ilgili literatür incelendiğinde genellikle 14. ve 15. yüzyıllardan öncesinde inşa edilmiş olanlarda; şehirlerde, kasaba ve köylerde ya da yollar üzerinde kurulan ve içinde belli bir tarikata mensup şeyh ve dervişlerin yaşadığı, yolcuların ücretsiz misafir edildikleri belli bir kurumu ifade etmek için zamana ve mekâna göre değişen isimlerle adlandırılan yapılar oldukları görülmektedir. Bu isimlerden en yaygın olanları, zaviye başta olmak üzere ribat, hângâh, hânîkah, buk'a, savmaa, düveyre ve medresedir. 14. ve 15. yüzyıllardan itibaren bu isimlere imaret, tekke, dergâh ve asitane de eklenmiştir (Ocak, 1978). Bu anlamda çalışma kapsamında incelenen yapıların da 13. yüzyılda inşa edildiğine dair kaynakların bulunması ve bir köy yerleşimi içinde yer almaları, özgün işlevlerinin zaviye olarak isimlendirildiği kanısını desteklemektedir.

Zaviyelerin mimari özelliklerine genel olarak bakıldığında, tasavvuf düşüncesinin etkisiyle oldukça mütevazı nitelikte oldukları belirtilebilir (Gazioğlu, 2019). Bu yapıların mimarisinin, Türkler tarafından Orta Asya'dan Anadolu'ya getirilen dört eyvanlı ve ortası avlulu plan tipinden geliştiği görülmektedir. Bu tipte iki ögeli orta mekân ve yan odalar, temel kurguyu oluşturmaktadır (Eyice, 1963; Kuban, 2007). Bununla birlikte Osmanlı zaviye mimarisinin Selçuklu Dönemi tipolojisi kaynaklı olduğu da ifade edilebilir (Eyice, 1963).

Erken Osmanlı Dönemi'ne tarihlenen zaviyelerin hemen hepsi isminin zaviye, hanîkâh vs. olması fark etmeksizin belli bir şema üzerinde kurgulanmıştır. Bu şemada ana aks üzerinde ardışık iki mekân ve orta mekâna açılan, yanlarda iki veya bazı durumlarda daha fazla birimden oluşan T biçimli yapı formu göze çarpmaktadır (Eyice, 1963). Ayrıca bazı zaviyelerde tabhane olarak adlandırılan ve misafirlerin konakladığı, ibadet mekânıyla doğrudan bağlantısı olmayan üniteler de bulunmaktadır. Sosyal yaşama dair pek çok işlevi bünyesinde barındıran bu yapılar, zaman içinde çoğunlukla cami olarak yeniden işlevlendirilmiş ve ibadet için kullanımları yaygın hâle gelmiştir (Gazioğlu, 2019). Bu anlamda Onar Köyü'nde incelenen zaviye yapılarının cemevi

olarak işlevlendirilmiş olması da bu yapıların ibadet işlevinin farklı mezhepler ve inanç kültürleri tarafından devam ettiğinin önemli bir göstergesi olarak incelemeye değerdir.

3.1. Büyük Ocak Cemevi (Şeyh Hasan Onar Zaviyesi)

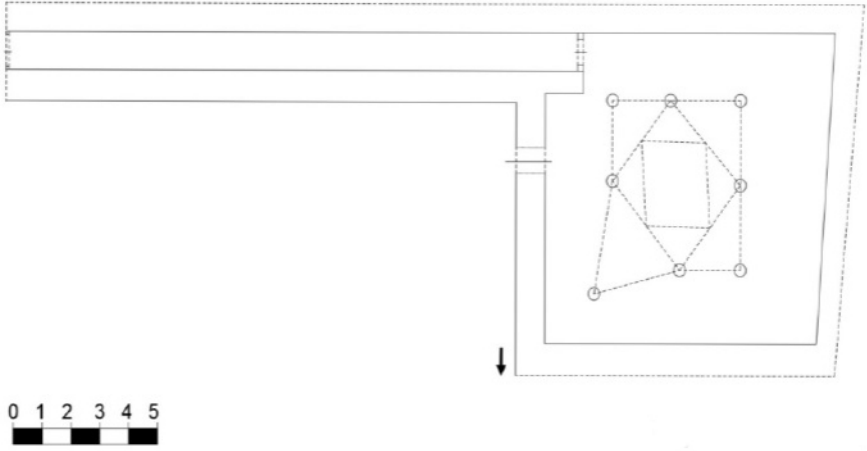
Büyük Ocak Cemevi, Onar kırsal yerleşiminin güneyinde konumlanmaktadır. Tarihi hakkında çeşitli bilgilere ulaşılabilen yapının gerek mimari açıdan gerekse sosyo-kültürel bakımdan pek çok özgün niteliğe sahip olduğu ifade edilebilir. Bu anlamda Alevi kültürünü temsil eden önemli bir yapı olduğunu belirtmek mümkündür.

Onar köyünün kurucusu olan Şeyh Hasan Onar, aynı zamanda Alevilik öğretisinin eğiticisi ve uygulayıcısı olmuştur. Orta Asya'dan Anadolu'ya göç eden Oğuzların Bayat boyunun On-er oymağından olan Şeyh Hasan, Türkmenistan'ın Yesi şehrinde doğmuş; 1204 yılında Konya'ya gelerek Muşar Kalesi Beyi olmuştur. Bu kaleye yakın olarak Şeyh Hasan Köyünü kurmuş ve 1224 yılında Arapgir'e Şahna olarak atanmıştır. Onar Köyünde yer alan Büyük Ocak Cemevi'ni de aynı yıl yaptırmıştır. Yaklaşık 800 yıllık geçmişine sahip olan bu cemevi; cuma cemi, görgü cemi, ikrar ve musahiplik cemleri, adak kurbanları ve Dar ile Abdal törenleri gibi çok amaçlı hizmetlere ev sahipliği etmiştir (Sis ve Çeçen, 2016: 414). Ayrıca yerleşimdeki Alevi kültür ve inanışlarını "Onar Dede'nin manevi varlığının etkisi altında yaşatmaya devam etmektedir.

Yapının mimari nitelikleri incelendiğinde, kısmen eğimli bir alan üzerinde konumlandığı ve kareye yakın dikdörtgen formlu olduğu görülmektedir (Şekil 3, Şekil 4). Giriş kapısına ulaşmak içinse ahşap üst örtülü, dikdörtgen formlu bir mekândan geçilmektedir (Şekil 5). "Meydan" adı verilen ibadet mekânında sekiz adet ahşap dikme yer almaktadır (Şekil 6). Bu dikmeler, "tüteklikli örtü" olarak adlandırılan ve ahşap malzemeden oluşan bir üst örtüyü taşımaktadır.

Yapıda giriş kapısı ve tüteklikli örtüye yakın bir noktada bulunan küçük boyutlu sır lokma penceresi dışında herhangi bir açıklık bulunmamaktadır (Şekil 7). Bu durum, özgün hâlinde ana aydınlatmanın tüteklikle sağlandığını düşündürmektedir (Şancı, 2021: 269). Bununla birlikte yapı, taş malzeme ile inşa edilmiş olup çoğunlukla yörede yetişen dut, akmeşe, dişbudak kavak, çam ve yabancı armut ağaçlarının kullanıldığı ahşap malzemeye de rastlanmaktadır (Akkemik vd., 2019: 45). Kabayonu taş duvar örgüsünün bulunduğu yapıda, iç mekânda duvarlar toprak harç üzerine kireç ile sıvanmıştır. Dış cephede ise subasmanın üzeri ve giriş mekânı kireç sıvalıdır. Taş temel üzerinde inşa edilen yapıda yaklaşık 60 cm subasman ve toprak malzeme, üzeri çamurla sıvanmış olan döşeme bulunmaktadır.

İki kattan oluşan yapının, 1. katının, özgün durumda bulunup bulunmadığı bilinmemektedir. Kişisel görüşmelerde bu katın, geçmişte köy dışından gelen ziyaretçilerin ve Alevi görüş önderlerinin konaklaması için kullanıldığı ancak günümüzde aktif olarak kullanılmadığı belirtilmiştir (Ünal, 2021). Ayrıca yapının giriş alanının üzerinde bulunan balkonun da sonradan inşa edildiği ifade edilmiştir.

Şekil 3: Büyük Ocak Cemevi (Şeyh Hasan Onar Zaviyesi) planı (Şancı, 2021:277).

Şekil 4: Büyük Ocak Cemevi (Şeyh Hasan Onar Zaviyesi) (URL 10).

Şekil 5: Büyük Ocak Cemevi (Şeyh Hasan Onar Zaviyesi) giriş (koridor) mekânından görüntüler (Çöp, 2019; Aydoğdu, 2020).

Şekil 6: Büyük Ocak Cemevi (Şeyh Hasan Onar Zaviyesi) ibadet mekânından görüntüler (Çöp, 2019; Altın, 2021).

Şekil 7: Büyük Ocak Cemevi (Şeyh Hasan Onar Zaviyesi) tüteklikli örtüsü ve sır lokma penceresi (Şancı, 2021:279).

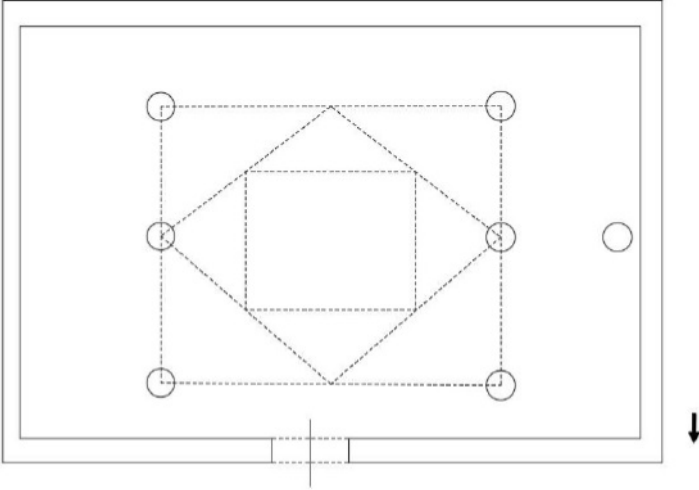
Büyük Ocak Cemevi (Şeyh Hasan Onar Zaviyesi), günümüzde ibadet amacıyla aktif olarak kullanılmasının yanı sıra Alevilik kültürüne ve geleneğine ilgi duyan turistler tarafından da ziyaret edilmektedir. Bu nedenle yapı içerisinde, Alevilik öğretisine dair bilgiler veren ve bu inancın ayinlerini tanıtmayı amaçlayan çeşitli etkinlikler de gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda turizm işlevinin hem yapının hem de Aleviliğe dair somut olmayan değerlerin korunması ve sürdürülmesi açısından önemli bir yeri olduğunu belirtmek mümkündür.

Büyük Ocak Cemevi (Şeyh Hasan Onar Zaviyesi) yapısı, mimari açıdan özgüne yakın durumda korunmuş olsa da günümüzün çağdaş koşullarına uygun olarak çeşitli müdahaleler yapıldığı görülmektedir. Bunların başında; sonradan eklenen balkon, aydınlatma elemanları ve tanıtım panoları gelmektedir. Ancak genel olarak ele alındığında, yapısal anlamda duvarların, döşemenin, üst örtünün, sıvanın ve diğer niteliklerin çoğunlukla özgüne uygun olarak korunduğu; sosyo-kültürel bağlamda ise ibadetin devam etmesiyle somut olmayan değerlerin de sürdürüldüğü ifade edilebilir. Özgün durumunda zaviye olarak ibadet ve dini sohbetler, dersler için kullanılan yapının günümüzde de bu işlevle varlığını devam ettirmesi, olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Bu açıdan Büyük Ocak Cemevi, geçmişte sahip olduğu değerleri büyük oranda yansıtarak günümüze ulaşabilen ve Aleviliğe dair somut-somut olmayan pek çok verinin sürdürülebildiği bir yapı olmasıyla mimari koruma bağlamında ele alınması gereken önemli bir eser olarak değerlendirilebilir.

3.2. Şeyh Bahşiş Cemevi (Küçük Ocak Zaviyesi)

Şeyh Bahşiş Cemevi, Şeyh Hasan Onar'ın oğlu adına 13. yüzyılda yaptırılmış olan bir tekke yapısıdır (Akın, 1991: 340; Onarlı, 1999: 29; Demirtaş, 2020). İlgili literatür incelendiğinde, yapının tarihi hakkında detaylı bir bilgiye ulaşılamamıştır. Mimari açıdan bakıldığında; kare bir alanda bulunan yapının iç mekânına, dikdörtgen formlu bir koridordan geçilerek ulaşılmaktadır (Şekil 8, Şekil 9). İbadetin gerçekleştirildiği ve kareye yakın dikdörtgen şeklindeki iç mekânda, altı ahşap dikmeyle taşınan “tüteklikli örtü” bulunmaktadır (Şekil 8, Şekil 10). Ancak bu örtü, günümüze ulaşan süreçte onarım geçirmiş ve yine ahşap malzeme ile beşik tonoz biçiminde kaplanmıştır (Şancı, 2021: 270). Tüteklikli örtüye yakın bir noktada bulunan sır lokma penceresi ile doğal aydınlatma sağlanmaktadır (Şekil 11). Taş malzemenin yoğun olduğu yapıda dikmeler çoğunlukla dut, kavak ve akmeşeden elde edilen ahşapla oluşturulmuştur (Akkemik vd., 2019: 45).

Yapıda kabayonu taşla duvar örgüsü oluşturulmuştur. Döşemeler çamur sıvalı; iç mekânda duvarlar ise toprak üzerine kireç badanalıdır. Dış cephede ise taş duvarların üzerinde herhangi bir sıva bulunmamaktadır. İbadet alanı içindeki duvarlardan bazılarında, yaklaşık 50x60 cm boyutlarında nişler yer almaktadır. Yapının temeli hakkında bilgiye ulaşılamamıştır ancak yapım sistemi ve malzemeleri incelendiğinde, taş temel üzerine inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir.

Şekil 8: Şeyh Bahşiş Cemevi (Küçük Ocak Zaviyesi) planı (Şancı, 2021:280).

Şekil 9: Şeyh Bahşiş Cemevi (Küçük Ocak Zaviyesi) giriş mekânı (Şancı, 2021:280).

Şekil 10: Şeyh Bahşiş Cemevi (Küçük Ocak Zaviyesi) iç mekânından görüntüler (Şancı, 2021:281).

Şekil 11: Şeyh Bahşiş Cemevi (Küçük Ocak Zaviyesi) sır lokma penceresi (Şancı, 2021:282).

Şeyh Bahşiş Cemevi, plan ve mekânsal düzenleme açısından mütevazı bir yapı olarak değerlendirilebilir. İbadetin gerçekleştiği mekân ve buna ulaşan koridor dışında herhangi bir yan mekân tespit edilmemiştir. Ancak yapının özgün işlevinin zaviye olması nedeniyle başka mekânlarının da olabileceği fakat bunların günümüze ulaşamadıkları da düşünülebilir. Genel olarak ibadet işleviyle kullanım yoğunluğunun az olduğu gözlemlenmiştir. Buna rağmen çeşitli onarımlarla, malzeme ve yapım tekniği açısından özgüne uygun şekilde günümüze kadar ulaşabilmiştir.

Yapının günümüzde genel anlamda bakımsız olduğundan söz etmek mümkündür. Özellikle iç mekânda, duvarlarda bulunan kireç sıvaların yoğun olarak dökülmesi, döşemedeki kısmi aşınmalar ve ahşap malzemedeki bölgesel çürümeler nedeniyle yapı, onarıma ihtiyaç duymaktadır. Tüm bu sorunlara rağmen yerleşimin inanç kültürünü yansıtmaya bağlamında, geçmişten günümüze ulaşan sürecin önemli bir temsilcisi olarak nitelikli ve özgün bir yapı olduğu ifade edilebilir.

4. Değerlendirme ve Sonuç

İnanç, insan yaşamının önemli bir parçası olarak pek çok mekânın şekillenmesinde etkili olmaktadır. Bunların başında, ibadet işlevli yapılar gelmektedir. Dünyada yaygın olarak inanılan dinlerin yanı sıra farklı pek çok inanma biçimi de mekânın niteliklerini etkilemekte ve kendine özgü ibadet birimlerine sahip olmaktadır. Bunlardan biri de özellikle Anadolu’da yoğunlaşan Alevilik ve bu kültürün ibadet mekânı olarak bilinen cemevi olmuştur.

Anadolu’da cemevlerine sıklıkla rastlanan yerleşimlerden biri de Malatya’dır. Hem kentsel alanda hem de kırsal yerleşimlerde birçok cemevi örneğinin bulunduğu Malatya’da, Alevilik ritüellerinin oldukça eski tarihlere dayandığını kanıtlar nitelikte olan iki cemevi yapısı yer almaktadır. Özgün işlevlerinin zaviye olduğu yönünde kaynaklar bulunan bu yapılar, Arapgir ilçesinin Onar kırsal yerleşiminde bulunan Büyük Ocak ve Şeyh Bahşiş Cemevleridir. Mimari açıdan bakıldığında her iki yapı da kareye yakın dikdörtgen formdadır ve ibadetin yapıldığı ana mekâna ulaşmak için öncelikle bir koridordan geçilmektedir. Zaviyelerin de ibadet, dini sohbet, ders ve sosyal amaçlı kullanıldığı düşünüldüğünde yapıların mimari açıdan cemevi işlevi ile kullanılmaya uygun oldukları ifade edilebilir. Büyük Ocak Cemevi, Şeyh Bahşiş Cemevine göre hem koridor hem de ibadet mekânı bağlamında daha büyük boyutludur. Bununla birlikte her ikisinde de ibadet mekânı, Alevi ibadet ritüellerine ve sosyal faaliyetlerine uygun olacak şekilde açık ve geniş bir alandan meydana gelmektedir. Ayrıca her iki yapıda da ana malzeme taş olmak üzere ahşap kullanımı da görülmektedir. Yapım tekniği bağlamında da ortak özelliklere sahip olan yapılardaki tüm bu nitelikler, incelenen yapıların Malatya yöresinin özgün mimari niteliklerine göre inşa edildiklerini ve bu coğrafyada bulunan geleneksel mimari mirasın önemli örneklerinden olduğunu göstermektedir.

Özgün işlevi zaviye olan ancak uzun yıllardır cemevi olarak kullanılan iki ibadet yapısında da işlenmemiş kaba ahşap kütüklerle kurulmuş çatı örtülerinin, kadim mekân etkisine sahip özgün dini yapı elemanları olarak kabul edilmesi mümkündür (Akın, 1991: 340). “Ahşap tütekli örtü” adı verilen bu özgün sistem; Orta Asya, Kafkasya, Sibirya ve Anadolu coğrafyaları başta olmak üzere oldukça geniş alanlara yayılmış mimari bir unsur olarak kabul edilmektedir. Geleneksel konut mimarisi yanında anıtsal ve dini mimari yapılarda da yaygın olarak kullanılan bu mimari sistemin (Kutlu, 2020: 2455) çalışma konusu olan iki dini yapıda da başarıyla uygulandığını söylemek mümkündür. Malatya ve çevresindeki köylerde genellikle “dede damı” olarak da adlandırılan kırsal cemevlerinin “tütekli örtü”ye sahip oluşu ortak özellik olarak görülmektedir. Yerel dille “kırlangıç kubbe” olarak da anılan strüktür sistemi, ibadet yapılarındaki manevi enerjinin varlığını daha net hissettirmedeki sembol değeriyle de öne çıkan özgün mimari sistemlerdir. Bu anlamda her iki yapının da mimari nitelikleri bakımından özgün ve incelemeye değer özelliklere sahip olduğu ifade edilebilir.

Büyük Ocak Cemevi, günümüzde turistik işlevi de olan ve Alevilik geleneğine ilgi duyan ziyaretçileri ağırlayan bir mekân olarak öne çıkmaktadır. Bu anlamda somut olmayan değerler açısından da incelemeye değer nitelikleriyle büyük oranda günümüze kadar ulaşabilmiştir. Ancak Şeyh Bahşiş Cemevi için böyle bir durumdan söz etmek mümkün değildir. Tarihi hakkında da detaylı bilgiye ulaşılamayan Şeyh Bahşiş Cemevinin geçmişte sahip olması muhtemel olan somut olmayan değerler, günümüze çoğunlukla ulaşamamıştır. Ayrıca Büyük Ocak Cemevinin yapısal açıdan Şeyh Bahşiş Cemevine göre daha bakımlı olması yapı elemanlarının günümüzdeki hâlinin özgüne yakın durumda bulunması ve geçirdiği müdahalelerin daha kısıtlı olmasına bağlanabilir. Bu özelliklerin yanı sıra Büyük Ocak Cemevi yapısının turistik değeriyle ilişkilendirilmesi; Alevilik öğretisinin önemli temsilcilerinden olan Şeyh Hasan Onar tarafından yaptırılmış olmasındaki manevi anlam açısından da daha etkili özelliğe sahip olması açısından değerlendirilebilir. Buradan hareketle çalışma kapsamında incelenen iki yapı için;

Alevilik geleneğinin mekâna yansımaları bağlamında oldukça köklü, özgün ve nitelikli örnekler olduğunu ifade etmek mümkündür.

Bu yapıların korunması adına gerçekleştirilen her müdahalenin, mutlaka inanç hassasiyeti açısından da ele alınması, bu bağlamda Alevilik öğretisinin, ritüellerinin ve somut olmayan tüm değerlerinin incelenerek uygulamaların titizlikle gerçekleştirilmesinin büyük önem taşıdığı belirtilebilir.

Yapılarda tespit edilen bozulmaların ve koruma sorunlarının detaylandırılmasının; mimari niteliklerinin, strüktürel durumlarının ve özgün yapı elemanlarının sürdürülebilir bir şekilde gelecek nesillere aktarılmasının, günümüzdeki kültürel mirası koruma anlayışını destekleyeceğini ifade etmek mümkündür.

İnanç-mekân ilişkisinin öneminin gelecekte de vurgulanabilmesi açısından, etkili nitelikleriyle öne çıkan; incelenen dini yapıların korunması, farklı anlamlarla kullanılması, yaşatılması ve desteklenmesi görevinin; yöredeki toplulukların kimlik değerlerini de yücelterek temsil etmede önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir.

Yukarıda ifade edilen değerlendirmeler, mimari koruma anlayışının temelini oluşturan pek çok yasal çalışma ve uygulama ile de örtüşmektedir. Somut ve somut olmayan değerlerin bir arada korunabilmesi açısından incelenen yapıların hem mekânsal ve strüktürel özellikler bağlamında hem de kullanım biçimleri, sahip oldukları işlevler ve yansıttıkları öğretiler anlamında günümüze ulaşmış olmaları özgünlük değeri bakımından da öne çıkmalarını sağlamaktadır. Ayrıca her iki yapının da günümüze ulaşan süreçte esaslı onarım geçirdiklerine dair herhangi bir verinin bulunmaması; kullanıcılarının Alevilik inancına dair ritüellere, kültürlerine ve bunların somut yansımaları olarak dini yapılara verdikleri önem ile bu yaklaşımın, tarihi yapıların korunabilmesi için ne denli gerekli olduğuna vurgu yapması açısından incelemeye değerdir. Yapıların özgün işlevinin zaviye olması da göz önünde bulundurulduğunda, somut ve somut olmayan kültürel miras bağlamında zaviye ya

da cemevi fark etmeksizin inanç mekânlarının birbiriyle örtüşen niteliklere sahip oldukları da ifade edilebilir.

Toplumsal yapıyı, kültürel değerleri, dini mekânsal özgünlükleri temsil eden inanç yapıları; kendi özgün temsil değerleriyle korunmalı, yöreyi ve kullanıcıyı sembolize eden ruhuyla yaşatılmalı; aynı zamanda gelecek kuşaklara da aktarılabilmelidir. Bu anlamda hem yöreye ait somut olmayan kültürel değerleriyle hem de mimari strüktürel yapısıyla korunmaya ihtiyaç duyan cemevleri ile ilgili çalışmaların farklı disiplinlerden uzmanlar tarafından ele alınarak sosyal, kültürel, dini, etnik ve mekânsal özgünlüklerinin korunması ve yaşatılması gerekmektedir. Bu bağlamda yapılan çalışmanın, başta cemevleri olmak üzere değişen, dönüşen ya da özgün işleviyle kullanımını sürdüren tüm ibadet mekânlarının inanç ve kültürle olan yoğun ilişkisine dikkati çekeceği ve katkı sunacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Ahunbay, Zeynep. (1999). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*. İstanbul: YEM Yayınları.
- Akın, Günkut. (1991). “Tütekli Örtü Geleneği: Anadolu Cami ve Tarikat Yapılarında Tütekli Örtü”. *Vakıflar Dergisi*, 22, 323-354.
- Akkemik, Ünal, Zencirkaya Ayfer, Kaygusuz İsmail. (2019). “Identification and evaluation of the wood materials used in two historical djemevies in the village of Onar (Arapgir, Malatya)”. *Eurasian Journal of Forest Science*, 7, 40-53.
- Altın, Saadet. (2021). *Büyük Ocak Cemevi kişisel fotoğraf arşivi*.
- Aydoğdu, Ersin. (2020). *Büyük Ocak Cemevi kişisel fotoğraf arşivi*.
- Borden, Iain. (2014). “Another Pavement, Another Beach: Skateboarding and the Performative Critique of Architecture” . In *The Unknown City*. Ed. Iain Borden, Joe Kerr and Jane Rendell. Cambridge: MIT Press.
- Bozkurt, Fuat. (2000). *Çağdaşlaşma Sürecinde Alevilik*. İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Bruissien, Martin Van. (2000). *Kürtlük, Türklük, Alevilik: Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri*. Çev. Hakan Yurdakul. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çelebioğlu, Banu. (2008). “VI-XI. Yüzyıllar Arasında Kapadokya’da Hristiyan Dini Mimarisi ve Koruma Metodolojisi”. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çöp, Mahmut. (2019). *Büyük Ocak Cemevi kişisel fotoğraf arşivi*.
- Demirtaş, Fikri. (2020). “Arapgir’in Kahverengi Yol Levhaları”. Web: <https://cagdasalevibirliigi.com/2020/11/22/arapgirin-kahverengi-yol-levhaları/>, Erişim Tarihi: 28.07.2021.

- Eliade, Mircea. (2003). *Dinler Tarihine Giriş*. Çev. Lale Arslan. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Eliade, Mircea. (2017). *Dinsel İnanışlar ve Düşünceler Tarihi: Muhammet'ten Reform Çağına*. Çev. Ali Berktaş. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Emre, Gülder. (2017). *Kültürel Mirasın Korunması*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi (e-kitap). Web: http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/kulturelmiras_ao/kmkorunmasi.pdf, Erişim Tarihi: 26.07.2021.
- Es, Murat. (2006). "Alevist Politics of Place and the Construction of Cemevis in Turkey". Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Eyice, Semavi. (1963). "İlk Osmanlı Devrinin Dini-İçtimai Bir Müessesesi Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 23, 1-80.
- Gazioğlu, Hüseyin Hakan. (2019). "Dini ve Sosyal Bir Kurum Olarak Zaviyeler". <https://gorgondergisi.com/dini-ve-sosyal-bir-kurum-olarak-zaviyeler/>, Erişim Tarihi: 07.11.2021.
- Güç, Ahmet. (2011). *Dinlerde Mabet ve İbadet*. İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları.
- Google Earth. (2021). Onar köyü Büyük Ocak Cemevi uydu görüntüleri.
- Halaçoğlu, Yusuf. (1991). "Arapkir". TDV İslam Ansiklopedisi, c.3, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 328-329.
- Kaygusuz, İsmail. (1983). *Onar Dede Mezarlığı ve Şeyh Hasan Oner*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Kaytan, Saadet Mutlu. (2014). "Lykos Laodikeiası'nda Bulunan Laodikeia Kilisesi'nin Analitik Çözümlemesi ve Koruma Yaklaşımı". Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kuban, Doğan. (2007). *Osmanlı Mimarisi*. İstanbul: Yem Yayınları.
- Kutlu, M. (2020). Orta Asya'da Tütekli (Kırlangıç) Örtünün Kökeni ve Tarihi Gelişim Aşamaları Üzerine Bir Değerlendirme. *International Journal of History*, 12(5), 2455-2486.
- Leary, Michael Edema. (2012). "Differential Space: A Place in Planning Theory?". 2. Planlama Teorisi Konferansı, Bristol.
- Lefebvre, Henri. (1991). *The Production of Space*. Çev. Donald Nicholson-Smith. Oxford: Blackwell Publishing.
- Lefebvre, Henri. (2014). *Mekânın Üretimi*. Çev. Işık Ergüden. İstanbul: Sel Yayınları.

- Mellink, Machteld. (1988). "Anatolia". Cambridge Ancient History, 4, 211-233.
- Milgrom, Richard. (2008). "Lucien Kroll: design, difference, everyday life". In Space, Difference, Everyday Life: Reading Henri Lefebvre. Ed. K. Goonewardena, S. Kipfer, R. Milgrom and C. Schmid. New York: Routledge Publishing.
- Ocak, Ahmet Yaşar. (1978). "Zaviyeler (Dini, Sosyal ve Kültürel Tarih Açısından Bir Deneme)". Vakıflar Dergisi, 12, 247-269.
- Onarlı, İsmail. (1999). "Şeyh Hasan Ocağı ve Aşireti". Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Kış'99 (12), 25-50.
- Ostrogorsky, Georg. (1986). Bizans Devleti Tarihi. Çev. Fikret Işıltan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özman, Recep. (2016). "Arapkir Onar Köyü Kaya Mezarları". Tarih Dergisi, 62(2), 1-36.
- Özsait, Mehmet. (1982). Anadolu'da Hellenistik Dönem. Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi. Görsel Yayınları, İstanbul, 2, 334-378.
- Rennie, Brian (1996). Reconstructing Eliade: making sense of religion. New York: Suny Press.
- Schüler, Harald. (2002). Türkiye'de Sosyal Demokrasi: Particilik Hemşehrilik Alevilik. Çev. Yılmaz Tonbul. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sis, Nestrin ve Çeçen, Mehmet Akif. (2016). "Yaşayan Alevi Kültür ve İnançların Üzerine Bir Araştırma: Onar Köyü Örneği". Journal of Turkish Language and Literature, 2(1), 413-430.
- Şancı, Fuat. (2021). "Arapkir Onar Köyünde Türk Eserleri". Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14(37), 266-290.
- URL 1. TDK Sözlüğü 'tapınma', Web: <https://kelimeler.gen.tr/tapınma-nedir-nedemek-293910>, Erişim Tarihi: 25.07.2021.
- URL 2. 'Ayin veya Ritüel'. Web: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Ayin>, Erişim Tarihi: 24.07.2021.
- URL 3. ICOMOS 'Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü' http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0574229001536913919.pdf, Erişim Tarihi: 26.07.2021.
- URL 4. ICOMOS 'Washington Tüzüğü' http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0627604001536681570.pdf, Erişim Tarihi: 26.07.2021.
- URL 5. ICOMOS 'Venedik Tüzüğü' http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf, Erişim Tarihi: 26.07.2021.

- URL 6. Mevzuat Bilgi Sistemi ‘Büyükşehir Belediyesi Kanunu’ <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5216&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>, Erişim Tarihi: 27.07.2021.
- URL 7. T.C. Arguvan Kaymakamlığı ‘Harita’ <http://www.arguvan.gov.tr/genel>, Erişim Tarihi: 27.07.2021.
- URL 8. T.C. Malatya Valiliği ‘Malatya İl Haritası’ <http://malatya.gov.tr/malatya-il-haritasi>, Erişim Tarihi: 27.07.2021.
- URL 9. Onar Köyü Kalkındırma Derneği ‘Onar Köyü’ <http://onarkoyu.com/albumdetay?id=11>, Erişim Tarihi: 28.07.2021.
- URL 10. Polo Travel ‘Büyük Ocak Cem Evi Onar Köyü Malatya’ <https://www.youtube.com/watch?v=24DVhY53K7o>, Erişim Tarihi: 28.07.2021.
- Ülger, Gözde. (2013). “Tapınma Ritüeli ile İbadet Mekânı Arasındaki İlişkinin Göstergibilimsel Bağlamda Okunması: Cemevi Yapıları”. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ünal, Mustafa. (2021). Onar Köyü ve cemevleri hakkında kişisel görüşme.
- Yıldırım, Rıza. (2018). Geleneksel Alevilik - İnanç, İbadet, Kurumlar, Toplumsal Yapı, Kolektif Bellek. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yücesoy, Fikriye. (2017). “Cemevinin Diferansiyel Mekân Olarak Okunması: Göçmen Mahallesi Cemevi Örneği”. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

